

Mer om ...

Trygghet och studiero

Studiemiljön – ett gemensamt ansvar

Utbildningen ska utformas på ett sådant sätt att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero. En förutsättning för detta är att elever, lärare och annan personal känner ett gemensamt ansvar för arbetsmiljön på skolan och har respekt för varandra. Eleverna ska beredas möjlighet att delta i utformningen av lärandemiljön, bland annat genom att medverka i utarbetandet av ordningsregler¹. Det är dock alltid rektorn som slutligen avgör vad ordningsreglerna ska innehålla. Det är även viktigt att skolan samarbetar med elevernas vårdnadshavare för att skapa gemensamma förutsättningar för en trygg skolmiljö.

Det finns dock situationer när de åtgärder som vidtagits i ett förebyggande syfte inte är tillräckliga och där skolan kan behöva använda de disciplinära åtgärder som finns i skollagen för att skapa en god studiemiljö.

¹ Det behöver inte finnas ordningsregler vid kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna och utbildning i svenska för invandrare.

Rektorn och lärarna får allmänna befogenheter att vidta omedelbara och tillfälliga åtgärder för en trygg skolmiljö

Gäller för fritidshemmet och samtliga skolformer utom förskolan

Lärarna och den övriga personalen har ansvar för eleverna i skolan. Om det händer något ska de ingripa för att skapa trygghet och studiero för eleverna eller för att komma till rätta med en elev som stör. Rektorn eller lärarna får då vidta de omedelbara och tillfälliga åtgärder som krävs för att tillförsäkra eleverna en trygghet och studiero eller för att komma till rätta med en elevs ordningsstörande uppträdande. Det kan till exempel handla om tillrättavisningar eller omflyttningar i klassrummet för att sära på elever. Bestämmelsen i skollagen gäller också om en rektor eller en lärare behöver gå emellan två elever som bråkar eller för att stoppa skadegörelse.

Åtgärderna får inte inskränka elevens rätt till utbildning och man får bara göra saker som är rimliga i förhållande till syftet och till omständigheterna i den aktuella situationen, exempelvis elevens ålder och beteende. Om eleven är minderårig måste åtgärden vidtas med hänsyn till barnets bästa. Rektorn och lärarna måste vara särskilt återhållsamma med åtgärder när det gäller elever i förskoleklassen eller i grundskolans lägre årskurser.

Disciplinära åtgärder

Bestämmelserna i skollagen om disciplinära åtgärder gäller både för skolor inom det offentliga skolväsendet och för fristående skolor. De ska inte användas för att straffa eleverna utan tanken är att de ska leda till ett ändrat beteende så att arbetssituationen blir bättre för eleven och alla andra på skolan. De disciplinära åtgärder som regleras i skollagen är följande.

Omhändertagande av föremål

Gäller grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, fritidshemmet, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

Rektorn och lärarna får ta ifrån en elev ett föremål om det används så att det stör utbildningen eller riskerar att skada någon i skolan eller i fritidshemmet. När det gäller föremål som stör är det hur föremålet används som ska ligga till grund för omhändertagandet. Exempelvis kan en mobiltelefon vara störande även om den är avstängd. Det är alltid läraren eller rektorn som avgör om användningen är störande. Om en elev vägrar att lämna ifrån sig en mobiltelefon efter uppmaning från läraren kan läraren visa ut eleven från klassrummet.

I de ordningsregler som ska utarbetas på alla skolor kan skolan närmare bestämma vilka regler som ska gälla för användning av till exempel mobiltelefoner. I ordningsreglerna kan skolan ha ett förbud mot mobiltelefoner, eller på andra sätt begränsa elevernas tillgång till mobiltelefoner. Eleverna ska erbjudas att medverka i arbetet med att ta fram ordningsregler men det är dock alltid rektorn som slutligen avgör vad reglerna ska innehålla.

Möjligheten att omhänderta föremål gäller inte bara i klassrummet utan också föremål som används eller påträffas i entréer, korridorer och uppehållsrum. Ett omhändertaget föremål ska lämnas tillbaka senast när eleven slutar för dagen. Undantaget är om eleven har tagit med sig föremålet flera gånger eller om det är ett föremål som eleven inte bör få tillbaka på grund av dess beskaffenhet. I så fall kan skolpersonalen omhänderta föremålet i upp till fyra dagar i avvaktan på att vårdnadshavarna kontaktats. Om man inte lämnar tillbaka föremålet efter lektionen ska den som tagit hand om det dokumentera omhändertagandet skriftligt. Vad gäller föremål som i sig är farliga, till exempel knivar, fyrverkerier eller kemikalier, spelar det ingen roll hur de används. De ska alltid omhändertas. Rektorn eller den person rektorn har bestämt ska snabbt anmäla till polisen om man har tagit hand om stöldgods, narkotika, dopningsmedel, knivar och andra vapen eller hälsofarliga varor. Då får skolan behålla föremålet tills det är avgjort om polisen ska ta det i beslag.

Utvisning och kvarsittning

Gäller grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

Om en elev stör undervisningen eller uppträder olämpligt och inte slutar med det när läraren säger till, får läraren visa ut eleven från undervisningslokalen för resten av lektionen. Rektorn eller läraren kan också bestämma att en elev ska stanna kvar i skolan en timme efter undervisningen eller att eleven ska komma till skolan en timme innan undervisningen börjar.

Rektorns befogenhet att besluta om kvarsittning är ny. Anledningen är att rektorn kan behöva göra en samlad bedömning, till exempel om eleven stört undervisningen eller uppträtt olämpligt på lektioner som leds av olika lärare.

Kvarsittningen gäller även för elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Gymnasieskolan är en frivillig skolform, men när eleven väl går där måste hon eller han följa bestämmelserna.

Den som har beslutat om utvisning och kvarsittning ska dokumentera det.

Utredning om varför elever stör

Gäller förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

Om en elev vid upprepade tillfällen stört ordningen eller uppträtt olämpligt eller om eleven gjort något allvarigare, ska rektorn se till att saken utreds. Skolan ska samråda med elevens vårdnadshavare i utredningen.

Med utgångspunkt i vad utredningen visar ska rektorn se till att skolan gör något för att få eleven att ändra sitt beteende. Det kan till exempel vara en skriftlig varning men det kan också vara att ge eleven stöd i undervisningen eller från elevhälsan om eleven behöver det.

Skriftlig varning

Gäller förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

När utredningen är klar får rektorn besluta att ge eleven en skriftlig varning. Den ska innehålla information om vad som händer om eleven inte ändrar sitt beteende. Syftet med den skriftliga varningen är att dokumentera det som har kommit fram och bestämts i samtalen med eleven om vilka konsekvenser det kan få om hon eller han inte ändrar sitt beteende. Avsikten är också att peka på att skolan inte accepterar elevens uppförande. Elevens vårdnadshavare ska informeras om rektorns beslut.

Tillfällig omplacering

Gäller förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

En rektor beslutar om hur eleverna ska delas in i klasser och grupper. I vissa fall får rektorn tillfälligt flytta en elev till en annan undervisningsgrupp eller till en annan plats inom samma skolenhet. Rektorn får flytta eleven om det man gjort efter utredningen inte räcker, eller om det är nödvändigt för att de andra eleverna ska få trygghet och studiero. Omplacering kan alltså bli aktuellt först när man har gjort en utredning och åtgärderna utifrån den inte har haft någon effekt. Men regeln om rektorns och lärarnas allmänna befogenheter innebär att man kan göra en tillfällig omplacering i akuta fall utan utredning.

Omplaceringen får bara i undantagsfall gälla längre än två veckor, och den får aldrig vara längre än fyra veckor.

Vårdnadshavaren ska informeras om rektorns beslut. Den som beslutar om omplaceringen ska även dokumentera det.

Tillfällig omplacering vid annan skolenhet

Gäller förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

Om den tillfälliga omplaceringen inom skolan inte har fått effekt får rektorn besluta att en elev tillfälligt ska flytta till en annan skola. Rektorn på den andra skolan måste vara med och besluta och vårdnadshavarna måste kontaktas innan eleven flyttas.

Placeringen vid den andra skolan ska bara i undantagsfall vara längre än två veckor och den får aldrig vara längre än fyra veckor. Elever i kommunala grundskolor och grundsärskolor kan dock flyttas permanent till en annan skola för att ge de andra eleverna trygghet och studiero.

Den som beslutar om en tillfällig placering vid annan skola ska dokumentera det.

Avstängning i de obligatoriska skolformerna

Gäller grundskolan,
specialskolan och
sameskolan

I vissa fall får rektorn besluta att stänga av en elev. Det kan ske för att man på skolan ska klara av en mycket jobbig situation, till exempel om det har förekommit grovt våld så att skolan måste anmäla till polisen och Arbetsmiljöverket, ta kontakt med vårdnadshavare och ge stöd till eleven, andra elever och lärare.

Det finns tre krav som måste vara uppfyllda för att rektorn ska kunna stänga av en elev helt eller delvis:

1. *Det är nödvändigt med hänsyn till andra elevers trygghet och studiero*

En avstängning måste kunna motiveras utifrån att det är nödvändigt för övriga elevers behov av trygghet och studiero. Det kan jämföras med kommunens beslut att permanent omplacera elever mot vårdnadshavarnas vilja, något som kan ske av samma skäl (Jfr. t.ex. 10 kap. 30 § skollagen).

2. *Andra åtgärder har inte haft någon effekt*

Avstängning är en yttersta åtgärd som man bara får ta till om utvisning ur klassrummet, kvarsittning eller skriftlig varning inte har haft någon effekt på elevens uppförande. Men det är inte nödvändigt att eleven har flyttats till en annan skolenhet först. Omplacering är snarare ett alternativ till avstängning även om det inte finns något som hindrar att rektorn beslutar om avstängning efter att eleven har omplacerats tillfälligt.

Det finns tillfällen när skolan kan stänga av en elev utan att ha prövat andra åtgärder först. Det kan till exempel vara om eleven har begått ett allvarligt brott mot en annan elev eller en lärare.

3. *Eleven erbjuds kompensation för missad undervisning*

Den avstängda eleven ska erbjudas kompensation för den undervisning som han eller hon går miste om till följd av avstängningen.

Innan rektorn beslutar om att stänga av en elev ska eleven och vårdnadshavarna få tillfälle att yttra sig.

Beslutet om avstängning, helt eller delvis, gäller omedelbart om rektorn inte beslutar något annat. Beslutet får bara gälla så länge att skolan hinner utreda vilka andra åtgärder som kan behövas. Avstängningen får aldrig vara längre än en vecka och man får inte stänga av en elev fler än två gånger per kalenderhalvår.

Rektorn kan inte delegera beslutet om avstängning till någon annan och hon eller han ska informera huvudmannen om beslutet. Om eleven är under 18 år ska även socialnämnden informeras. Den som beslutar om avstängning ska dokumentera det.

Eleven och vårdnadshavarna kan överklaga beslutet om avstängning hos allmän förvaltningsdomstol. Eftersom det rör sig om en akut åtgärd gäller beslutet som regel omedelbart. I samband med överklagandet finns det därför möjlighet att begära inhibition, d.v.s. att avstängningen inte ska gälla

omedelbart, utan först efter att ärendet avgjorts i förvaltningsrätten.

Avstängning i de frivilliga skolformerna

Gäller gymnasieskolan,
gymnasiesärskolan,
kommunal vuxenutbildning,
särskild utbildning för vuxna
och utbildning i svenska för
invandrare.

Från skolformen

I de frivilliga skolformerna kan man stänga av elever under andra förutsättningar och under längre tid än i de obligatoriska skolformerna. Det finns fyra situationer när skolan kan stänga av en elev:

1. Om eleven fuskar

Det kan vara att eleven har en mobil uppkoppling mot internet under ett prov, använder miniräknare när det inte är tillåtet, eller på något annat sätt försöker vilseleda bedömningen av kunskaper och måluppfyllelse.

2. Om eleven stör eller hindrar utbildningen

Störningen ska vara allvarlig och inte gå att stoppa på något annat sätt än med en avstängning.

3. Om eleven utsätter någon för kränkande behandling

Detta gäller oavsett om kränkningarna riktas mot elever eller någon ur skolpersonalen.

4. Om eleven påverkar de andra elevernas trygghet och studiero på något annat sätt än i punkt två och tre

För att man ska kunna stänga av en elev måste hon eller han ha stört de andra eleverna mycket. Skolan ska också ha prövat alla andra möjligheter, som tillsägelser och varningar, utan att det har gett ett förbättrat beteende.

Det är huvudmannen som beslutar om avstängning, men rektorn får stänga av eleven omedelbart om förutsättningarna i punkt 2–4 är uppfyllda och det är nödvändigt att fatta ett snabbt beslut. Rektorns beslut gäller bara tills huvudmannen har prövat saken, och aldrig längre än två veckor.

Innan huvudmannen eller rektorn fattar beslut ska eleven och elevens vårdnadshavare få tillfälle att yttra sig i ärendet. Man ska också samråda med socialnämnden före beslutet om eleven är under 18 år.

Avstängningen får i normalfallet inte vara längre än två veckor, men den kan vara längre om syftet inte uppnås på kortare tid. Den bortre gränsen är dock det pågående kalenderhalvåret och ytterligare tre kalenderhalvår. En avstängd elev räknas fortfarande som elev och har alltid rätt att komma tillbaka till skolan efter avstängningen.

Rektorn kan inte delegera beslutet om avstängning till någon annan och hon eller han ska informera huvudmannen om beslutet. Är eleven under 18 år ska man också informera socialnämnden.

Den som beslutar om en avstängning ska dokumentera det.

Eleven och vårdnadshavarna kan överklaga beslutet om avstängning hos en allmän förvaltningsdomstol. Även här kan man begära inhibition.

Gäller gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna och utbildning i svenska för invandrare.

Från utbildning med praktiska inslag

En elev kan stängas av helt eller delvis från utbildning med praktik eller där delar av utbildningen är förlagd till en arbetsplats utanför skolan. För att eleven ska kunna stängas av måste det vara uppenbart olämpligt att hon eller han deltar i de praktiska inslagen. Det kan exempelvis handla om att det kan vara olämpligt att en elev med missbruksproblem får göra praktik på ett sjukhus.

Beslutet om avstängning kan gälla en viss tid eller utan tidsbegränsning. Avstängningstiden kan ändras och avstängningen kan upphävas om t.ex. elevens livssituation ändras och skälet för avstängningen därför inte längre är relevant.

Huvudregeln är att det är huvudmannen som beslutar om avstängning i dessa fall, men liksom i fallet ovan får rektorn stänga av en elev omedelbart om det är nödvändigt att fatta ett snabbt beslut. Rektorns beslut gäller bara tills huvudmannen har prövat saken, och aldrig längre än två veckor. Rektorn kan inte delegera beslutet om avstängning till någon annan.

Är eleven under 18 år ska man också samråda med socialnämnden. Den som beslutar om en avstängning ska dokumentera det.

Eleven och vårdnadshavarna kan överklaga beslutet om avstängning hos en allmän förvaltningsdomstol. Även här kan man begära inhibition.

Andra kontrollåtgärder

Möjligheten att till exempel öppna eller visitera elevskåp och andra förvaringsutrymmen som skolan ställer till elevernas förfogande regleras inte i skolförfattningarna. I regeringsformen finns det dock ett skydd mot husrannsakan, kroppsvisitation, påtvingat kroppsligt ingrepp och liknande intrång. För att utföra någon av dessa åtgärder måste det finnas stöd i lagen. Rektorns och lärarnas allmänna skyldighet att se till att ordningen på skolan upprätthålls är inte tillräcklig grund för att få vidta några sådana åtgärder.

Elefskåp

Elefskåpen är skolans egendom och eleverna har tillgång till dessa under förutsättning att de följer de regler för användande av skåpen som skolan beslutat om. Skolan har en allmän befogenhet att kontrollera att skåpen används på det sätt som är avsikten. Skolledningen kan alltså öppna och visitera skåpen utan att det anses vara en husrannsakan. Eleverna måste få information om de villkor som gäller för att de ska få använda skåpen och om skolledningen öppnar ett skåp ska det ske i elevens närvaro.

Väsikor

En väska är elevens personliga egendom som är skyddad av förbudet mot

husrannsakan.² Slutna väskor får inte öppnas och genomsökas av skolan i samband med visitation av elevskåp eller vid andra tillfällen. I sådana fall får polis tillkallas.

Kroppsvsitation³

Skolpersonal har inte några befogenheter att genomföra kroppsvsitation. Undersökning av kläder och skor räknas också som kroppsvsitation och får alltså inte genomföras av personal på skolan.⁴

Nödvärnsrätten och envarsgripande

Brottsbalkens nödvärnsbestämmelse ger personer rätt att ingripa för att förhindra brottsligt våld mot person eller egendom. Nödvärnsrätten gäller bara det akuta ingripandet och får aldrig innebära mer våld än vad situationen kräver. Nödvärnsrätten gäller för alla och därmed även för rektorer, lärare, annan personal och elever.

Envarsgripande betyder att var och en har befogenhet att gripa den som begått ett brott som kan leda till fängelsestraff och som påträffas på bar gärning.

Aktuella bestämmelser och förarbeten

Det här materialet grundar sig på bestämmelserna i skollagen (2010:800) och förarbetena Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, prop 2009/2010: 165.

Ordningsregler: 5 kap. 5 § skollagen.

Allmänna befogenheter för rektor och lärare: 5 kap. 6 § skollagen.

Omhändertagande av föremål: 5 kap. 22 och 23 §§ skollagen.

Utvisning ur undervisningslokalen, kvarsittning, utredning, skriftlig varning, tillfällig omplacering och tillfällig placering vid annan skolenhet: 5 kap. 7–13 §§ skollagen.

Avstängning från obligatoriska skolformer: 5 kap. 14–16 §§ skollagen.

Avstängning från de frivilliga skolformerna: 5 kap. 17–21 §§ skollagen.

Dokumentation av åtgärderna: 5 kap. 24 § skollagen.

Permanent förflyttning av elever i grundskolan respektive grundsärskolan: 10 kap. 30 § och 11 kap. 29 § skollagen.

² Se JO:s uttalande (JO:S ämbetsberättelse 1992/93:498) om att det allmänna, representerat av skolan, måste avhålla sig från varje medverkan i förfaranden, som kan inkräkta på grundläggande fri- och rättigheter.

³ Med kroppsvsitation avses undersökning av vad personer har på sig eller har tagit med sig.

⁴ JO har i ett beslut den 21 mars 1986, dnr 1133-1985, uttalat att det var fel av rektorn att uppmana en elev att ta av sig skorna för att undersöka om eleven hade en försvunnen nyckel i skorna.

Överklagande av avstängning: 28 kap. 5 och 9 §§ skollagen.

Skydd mot kroppsligt ingrepp, kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång: 2 kap. 6 § regeringsformen.

Nödvärn: 24 kap. 1 § Brottsbalken (1962:700)

Envarsgripande: 24 kap. 7 § Rättegångsbalken (1942:740)

Bestämmelserna i den nya skollagen ska tillämpas på utbildning från och med den 1 juli 2011. För elever i vuxenutbildningen ska bestämmelserna tillämpas på utbildning som påbörjas först den 1 juli 2012.

Materialet grundar sig också på följande praxis.

JO:s ämbetsberättelse 1992/93:498 och JO:s beslut den 21 mars 1986, dnr 1133-1985.

Läs mer på www.skolverket.se